NÁNAY ISTVÁN

DWA BRATANKI

Manapság nemigen hallani, hogy „lengyel, magyar két jó barát" (Polak, Wkgier dwa bratanki). E régi és régmúltbeli történelmi sorsközösségünket kifejező szlogen az elmúlt negyven évben igencsak megkopott, pedig ha egy lengyel s egy magyar összeakadt valahol a világban, rögtön ezt szajkózták, pláne ha némi alkoholfogyasztás is segített a nyelvi nehézségek legyőzésében. Ki gondolt ilyenkor a Báthoriakra, Balassi Bálintra, a második világháború lengyel menekültjeinek magyarországi sorsára, 56-ra, 68-ra, 81-re, a Solidarnosera? Aztán jött a „rendszerváltás" itt is, ott is, és egyszeriben elvesztették fontosságukat a szomszéd népek, figyelő szemünket Nyugatra vetettük mi is, a lengyelek is. Ma egyre inkább azt hallani, hogy együtt, de riválisként menetelünk Európába. (Mintha eddig nem Európában lettünk volna! Bár lehet, hogy mind ez idáig vészes identitászavarban éltünk itt, Keleten.) Kit érdekel manapság, milyen az irodalom, a színház, a képzőművészet, a zene ott, ahová néhány éve még lelki-szellemi feltöltekezés céljából zarándokoltunk? Egyáltalán: ki akar itt még feltöltekezni? Kinek kell a kultúra, a művészete pénzorientált, újgazdagokra és elszegényedőkre polarizált világban? Ki tartja számon, ki mit alkot Moszkvában és Péterváron, Varsóban és Krakkóban, Prágában és Bukarestben...?

Így dohogtunk néhányan egy kora tavaszi napon a budapesti Lengyel Intézet irodájában, ahová Rafa3 Wiśniewski igazgató olyan embereket hívott meg, akik valamikor életre szóló impulzusokat kaptak a lengyel színháztól. (Jómagam mint a wroc3awi fesztiválok rendszeres látogatója megismerhettem Grotowski színházát, Barba első próbálkozásait, Robert Wilson, a Bread and Puppet, a Performance Theater produkcióit - hogy csak néhány fényes nevet említsek -, s emellett évente jártam Varsóban, Krakkóban; Wiśniewskivel is egy wroc3awi fesztiválon találkoztam először vagy húsz éve.)

E dohogásból kezdett kirajzolódni annak a rendezvénysorozatnak a terve, amelynek első eseményeire már az elmúlt hónapokban sor került. Azon a tavaszi beszélgetésen ugyanis elhatároztuk: nem lehet beletörődni abba, hogy így fordult a világ. Az intézet már jó párszor kezdeményezte, hogy egy-egy konkrét témában az érintett lengyel és magyar szakemberek közösen beszéljék meg az országukban fellelhető problémákat, mindazt, ami a praxisukban azonos és különböző. Tehát folytassuk a sort a színházi szakemberek találkozójával. Önmagában egy szakmai megbeszélésnek is lehet haszna, de a színházat nem érdemes csak szakmai belügyként kezelni. Meg kellett találnunk azokat a formákat, amelyek széles körű érdeklődésre is számot tartanak, amelyek kiegészítik, művészileg alátámasztják mindazt, amiről aztán a szakemberek eszmét cserélhetnek.

Októberi számunkban - amelyben terjedelmes összeállítást adtunk a mai lengyel színházról, illetve „Lengyelország legnagyobb színházáról", a tévészínházról - olvasható volt, mi mindent kínált az intézet az először megrendezett lengyel-magyar színházi napokon. Csak emlékeztetőül: filmek Grotowskiról és legendás színészéről, Ryszard Cies3akról; lengyel tévéfilmek vetítéssorozata a Szindbád moziban; kétnapos szakmai megbeszélés; a Játéka színpaddal című kiállítása krakkói Stary Teatr múzeumának anyagát felhasználva Jerzy Grzegorzewski, Jerzy Jarocki, Tadeusz Kantor, Krystian Lupa és Andrzej Wajda munkásságából ad ízelítőt. (A lengyel rendezőművészet e korszakos alkotóinak bemutatkozását Anna Litak muzeológus installálta.)

Ezúttal a népes közönség előtt lezajlott kerekasztal-tanácskozásról szeretnék szólni, amelynek résztvevői Jerzy Koenig, a lengyel tévészínház igazgatója, Jacek Weksler, a wroc3awi Teatr Polski, Pave3 Konic, a varsói Maly Teatr, Piotr Cieślak, a varsói Teatr Dramatyczny igazgatója, valamint Piotr Gruszczyński kritikus, illetve Bába Krisztina, Bálint András, Békés Pál, Csóti József, Fodor Tamás, Hegyi Árpád Jutocsa, Horváth Z. Gergely, Koltai Tamás és Szabó István vett részt.

Jórészt a lengyel vendégeknek köszönhetően elmaradt az ilyenkor szokásos udvarias felvezetés, nem voltak tiszteletkörök, a beszélgetés résztvevői azonnal a téma közepébe vágtak: arra keresték a választ, hogy a két országban miként alakult a színházi élet a rendszerváltás után, illetve milyen perspektívái vannak a színháznak a következő évezred küszöbén.

A válaszok döbbenetes egyezést mutattak. Nemcsak a színházak gazdasági helyzete, a struktúra megmerevedése, a repertoár kényszerű átalakulása és a közönségízlés változása hasonló, hanem az is - ami minden beszélgető szerint kulcskérdés --, hogy a színház elvesztette fontosságát, társadalmi identitását. Ez persze térségünk minden országában többé-kevésbé azonos súlyú probléma, de ennek tudatosítása fontos lehet abból a szempontból, hogy milyen stratégiára van-lesz szükség e helyzet feloldásához.

Meglepő - mivel addig ellenkező tartalmú információk keringtek nálunk -, hogy a több mint százhúsz lengyel színház közül mindössze egyet zártak be az elmúlt hét év alatt, azaz a struktúra lényegében ott sem változott. Ugyanakkor a finanszírozásban ott is csak bátortalan „modernizáció" következett be: a színházakat kategóriákba sorolták, s e kategóriákhoz eltérő, esetenként drasztikusan megváltozott dotációs szint társul. A többtagozatos, több színpaddal rendelkező wroc3awi Polski például állami színház maradt, s évi több mint egymillió dolláros központi támogatást kap, míg a néhány éve még a legjelentősebb prózai színházként ismert Dramatycznyt helyi színházzá minősítették át, ami azt jelenti, hogy még a rezsire is alig futja a fővárosi dotációból. Ahhoz, hogy igényes prózai repertoárt tudjon játszani, zenés darabokat is bemutat: első lengyel musicaljüknek most volt a kilencszázadik előadása.

Ott is alakulnak befogadószínházak - a lengyel szakemberek szerint távolról sem annyi, amennyire szükség lennie! -; ilyen az a Maly Teatr is, amelynek igazgatója a beszélgetésen elmondta: az ország minden táján felkutatja a fővárosban bemutatható produkciókat, függetlenül attól, hogy a társulatok hivatásosak, alternatívok vagy iskolaiak. Az alternatívok jelentősége Lengyelországban 1989 után csökkent (ellentétben a nálunk tapasztalható tendenciával), viszont fontosabbak lettek azok az együttesek, amelyek ma is társadalmi-politikai érzékenységet mutatnak, adott kisközösségen belül dolgoznak - ezek zöme az iskolai társulatok kategóriájába tartozik, azaz amatőr vagy félhivatásos. (Elérik vita alakult ki a lengyel vendégek között arról, mekkora szerepük van vagy lehet e csoportoknak a színházi megújulás folyamatában -. mintha az alternatívokról szóló hazai, hasonlóan mélyenszántó eszmefuttatásokat hallottam volna.)

Mindkét fél egyetértett abban, hogy első-sorban nem a gazdasági nehézségek és kényszerek szabnak gátat a színházak munkájának, vagy máshonnan közelítve: az alkotók nem azért érzik úgy ott is, itt is, hogy a színház egyre nehezebben tudja betölteni hivatását, mert anyagilag szorongatott helyzetben; van, hanem azért, mert nem találja helyét a társadalmi-művészi munkamegosztásban. Politikai szerepe elveszett, új szerepét még nem találta meg. Túlélésre rendezkednek be a színházak is, a művészek is.
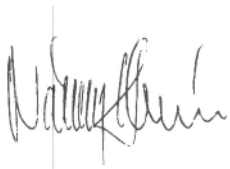
Ma még egyik országban sincs nagy baj, hiszen az előadások látogatottsága jó, a nézők kitartanak színházaik mellett. De kérdés: meddig? A válaszok most elmaradtak. Talán jövőre, amikor a kerekasztal-beszélgetés témája a drámairodalom és a színház kapcsolata, a mai drámák kölcsönös megismertetése, egyáltalán a kortárs dráma és a kortárs színház egymásrautaltsága lesz, e kérdésben is okosabbak lehetünk.